

D-skolan och Torgskolan i Oxelösund

Hampan 3, Oxelösund, Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

D-skolan och Torgskolan i Oxelösund

Hampan 3, Oxelösund, Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

David Hansson

Rapport 2018:2

© 2018 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sormlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, bebyggelseantikvarie
Omslagsbild: Foto: Del av oljemålning över Oxelösund av Åke Berglund från 1944
som hänger i D-skolans trapphus, *SLM D2018-0413*
Foto, där ej annat anges: David Hansson
Diarienummer: KN-SLM18-0022

Allmänt kartmaterial: Oxelösunds kommun

Nyköping 2018

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte	7
Översiktlig områdesbeskrivning	7
Juridiskt skydd	7

Historik

Oxelösunds framväxt	8
Skolhistorik i kommunen	8
Kvarterets utveckling	10
Kronologisk översikt	11

Byggnadsbeskrivning

D-skolan	14
Torgskolan	18
Matsalsbyggnaden	22

Kulturhistorisk värdering

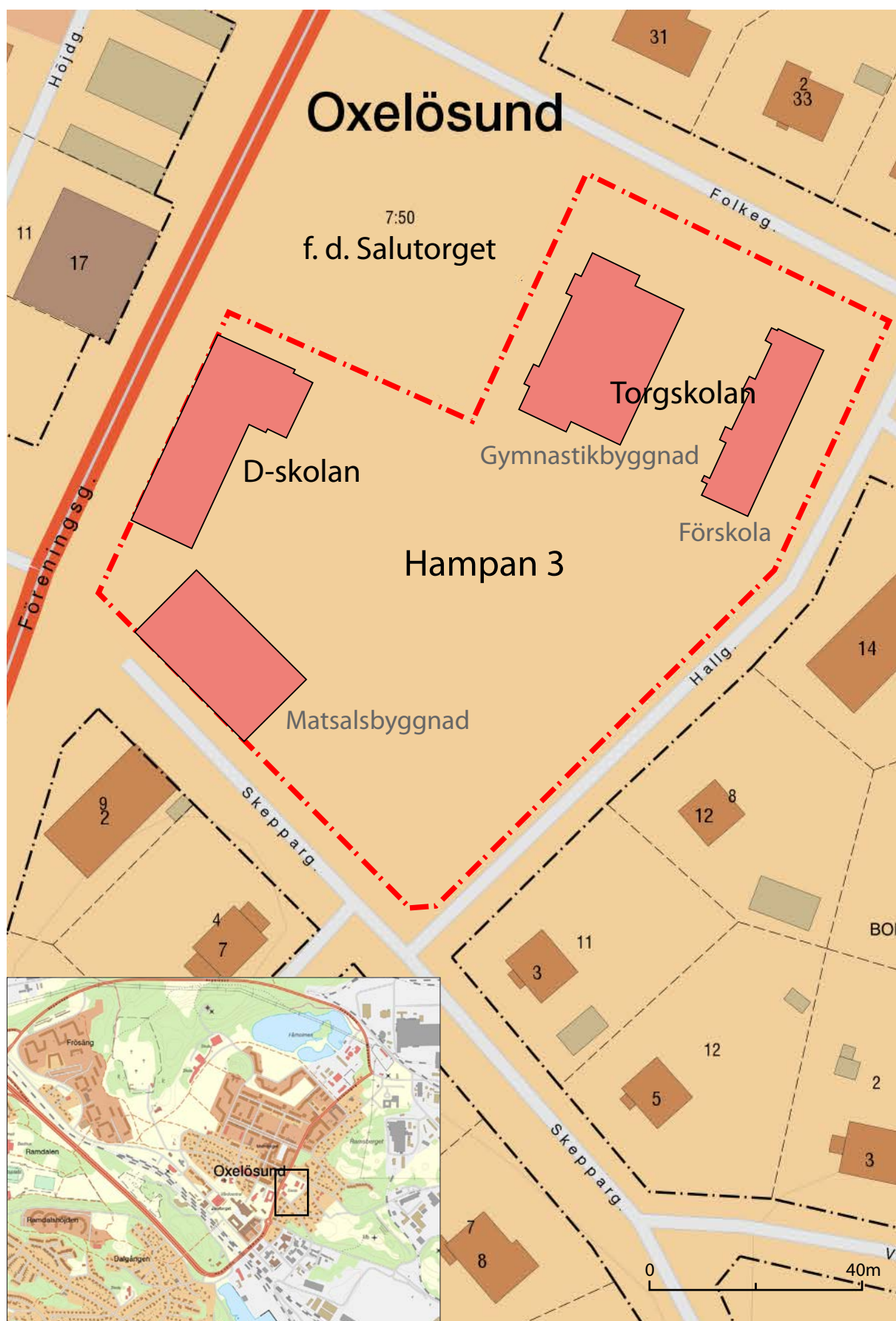
Skolorna i relation till samhällsförändringar	24
D-skolan	24
Torgskolan	24
Salutorget	25

Förslag till planbestämmelser

D-skolan	26
Torgskolan	26

Källförteckning

Skriftliga källor	27
Hemsidor	27
Opublicerat material	27

Karta över området med den aktuella fastigheten.

Inledning

Bakgrund och syfte

Sörmlands museum har fått i uppdrag av Oxelösunds kommun att göra en antikvarisk förundersökning av fastigheten Hampan 3 med D-skolan och Torgskolan i Oxelösund. Utredningen syftar till att fastställa om det finns kulturhistoriska värden att ta hänsyn till i samband med kommande detaljplanearbete för området. Utöver Hampan 3 ingår även fastigheten Oxelö 7:50 i kvarteret, vilken idag innehåller parkering. På grund av att den ingår i kvarteret har den också inkluderats i rapporten.

Förundersökningen omfattar en översiktlig genomgång av tillgänglig historik, inventering av bebyggelsens struktur, byggnadernas exteriör, interiör och betydelse för sitt närmaste sammanhang samt en analys av kulturhistoriska värden inom kvarteret. Förslag på bestämmelser att föra in på plankartan anges till kommande detaljplanearbete.

Dokumentationen är gjord under februari 2018 och har bestått av platsbesök och fotografering av husens exteriör och interiör. Tyngdpunkten har lagts på D-skolan vilken genom sin ålder och oförändrade exteriör har bedömts ha det största värdet.

Översiktlig områdesbeskrivning

Kvarteret Hampan ligger högt beläget i de centrala delarna av Oxelösund, i första hand omgivet av villabebyggelse men även ett par fristående flerbostadshus. Kvarteret utgörs av D-skolan - uppförd 1918, Torgskolan - bestående av en förskolebyggnad och en gymnastikbyggnad uppförda 1967, samt en matsalsbyggnad uppförd 1979. Den obebyggda ytan i kvarterets nordvästra del, vilket tidigare kallades för Salutorget, utgörs idag av parkering, och den sydöstra av skolgård. Skolgården har en lektyta med klätterställningar och gungor samt en mindre förrådsbyggnad. Intill matsalsbyggnaden finns några tallar och i norr ramas parkeringen in av rader med lövträd.

Juridiskt skydd

Kvarteret ingår i en stadsplan upprättad 1959. I stadsplanen är kvarteret markerat med *A – område för allmänt ändamål* och byggnaderna saknar således skydd i detaljplan.

Alla byggnader omfattas av de generella varsamhetsbestämmelserna enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap 17 §. Detta innebär att man måste ta hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden vid ombyggnad eller ändring.

D-skolan får även genom sin ålder och historia anses vara en byggnad som motsvarar definitionen av särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap 13 §. Detta innebär att byggnaden inte får förvanskas.

Historik

Oxelösunds framväxt

Oxelösunds tillblivelse och utveckling är starkt sammankopplad med läget vid havet. Vid Oxelösundet fanns en naturlig hamn som var lätt att angöra och från 1600-talet har det bedrivits lotsverksamhet på platsen. På 1870-talet tog en rad mindre gruv- och järnvägsbolag initiativ till byggandet av en privat järnväg mellan Oxelösund och Bergslagen. Huvudmotivet var att få en lämplig exporthamn för Bergslagens rikedomar av trä och malmer.¹ Den 2 september 1877 invigdes OFWJ:s järnväg tillsammans med hamnen av kung Oscar II. I anslutning till järnvägen och hamnen växte snart ett mindre samhälle fram. Samhället runt järnvägsstationen växte med en ökad befolkning som till stor del bestod av hamnarbetare. 1896 bildades TGO, vilket i praktiken innebar en sammanslagning av gruvbolaget och järnvägen. Oxelösund blev år 1900 municipalsamhälle och hade då en befolkning om cirka 1200 personer.

Oxelösunds Järnverk började uppföras 1913 och togs i drift 1917. Järnverket hade starka band till TGO eftersom både industrimarken, råvaran och transporten köptes från gruvbolaget. Järnverket bidrog till en stor inflyttning till kommunen och samhället växte i rask takt. År 1950 övergick municipalsamhället Oxelösund till att bli stad med dryga 5 000 invånare.²

Järnverkets utbyggnad

Nästa expansionsfas samhället genomgick var när ägaren till järnverket, Gränges AB, 1957 tillkännagav att det befintliga järnverket skulle byggas ut och ett nytt stålverk skulle anläggas.³ Kommunens befolkning beräknades 1957 öka från 6 000 till 12–13 000 invånare 1961. I samband med utbyggnadsbeslutet utarbetades en saneringsplan för stadskärnan för att möjliggöra modern flerbostadsbebyggelse. Rivningarna påbörjades redan 1957, och man beräknade på sikt att ytterligare 4 000 personer skulle kunna flytta in i moderna flerfamiljshus i centrum. Detta innebar att mer eller mindre all 1800-talsbebyggelse i centrum revs, vilket utgjorde en stor del av stadskärnan. I centrum uppfördes både EPA- och Domusvaruhus samt vårdcentral, bibliotek, ny brandstation och hotell.

För att kunna möta den större mängd bilar som skulle passera genom centrum, gavs Föreningsgatan en ny sträckning för att ansluta till den nybyggda hamnbron. Gatans omdragning påverkade den fondverkan D-skolan tidigare haft då gatan krökte sig framför skolan. Fondmotivet syns på de tidigare stadsplanerna över staden och låg i linje med den tidens stadsplaneideal.

Skolhistorik i kommunen

Den första skolan i Nikolai socken var Arnö skola, uppförd på 1840-talet. För skolbarnen i Oxelösund blev skolan vid Stjärnholm den första på nära håll, vilken uppfördes 1871. Oxelösund tillhörde då Skärgårdsroten inom Nikolai socken. Innan dess hade det hållits ambulerande skola vid Sunda.⁴ Stjärnholms skola revs inför byggandet av motorvägen 1967.

1 Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945, 100

2 Zetterström, Sven, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, Oxelö produktion KB, Oxelösund, 1996, 27ff

3 *Tio år sedan den stora expansionen började. Var det en förtjusande idyll som försvann?*, SN, 1967-12-02

4 Zetterström, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, 129

Första skolan i centrum byggdes 1887 intill Järnvägstorget och kallades skolhus A. Skolbyggnaden, som var en träbyggnad i 1 ½ våning, revs 1955 inför det att Folkets hus uppfördes. Ytterligare ett skolhus uppfördes 1899 och kom att kallas skolhus B eller B-skolan. Byggnaden revs 1962 inför att Domus skulle uppföras. Redan efter några år hade de båda skolhusen blivit otillräckliga vilket ledde till att C-skolan byggdes 1905, med fyra nya lärosalar, en slöjdsal och fyra lärarbostäder. Byggnaden finns ännu kvar och är idag ombyggd till bostäder. De tre skolorna hade inte uppförts med tanke på att befolkningen skulle växa. När järnverket anlades 1913-1917 behövdes därför ännu ett skolhus, vilket uppfördes vid nuvarande Salutorget under krigsåren 1917-1918. D-skolan, som den kom att kallas, togs i bruk inför höstterminen 1918. Vid tiden fanns även planer för en gymnastiksal och beslut om att uppföra en sådan togs i början av 1930-talet.⁵ I samband med kristiden fick man dock skrinlägga de planerna. Genom åren har det funnits diskussioner både om rivning av D-skolan och att ta bort en våning.⁶

I samband med järnverkets utbyggnad 1957 ställdes kommunen inför stora utmaningar att lösa både bostads- och skolfrågan. I Oxelösund fanns också en större andel barn i jämförelse med riksgenomsnittet, 27 % mot 21 %. Utöver det krävde övergången till nioårig skolgång fler lärare och skollokaler. Från slutet av 1950-talet till 1970-talet tillkom Dalgångsskolan, Frösängsskolan, Sundaskolan, Häggensskolan, Torgskolan, Ramdalsskolan och Peterslundsskolan. Dessutom uppfördes Yrkesskolan, vilken sedermera blev Isbergsgymnasiet.

Elevantalet i kommunen ökade explosionsartat åren kring 1960. 1956 fanns det 737 elever i den obligatoriska skolan. 1960-62 inträffade den stora inflyttningen till kommunen och elevantalet

⁵ Ibid, 131

⁶ Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, 116

Flygfoto över Oxelösund från 1946. Längst ned till höger syns Järnvägstorget och Gamla Oxelösundsvägen som går diagonalt genom nedre delen av bilden. Omgiven av träd ligger sedan A-skolan, B-skolan- och C-skolan i tur och ordning längs bortre sidan av Oxelösundsvägen. D-skolan är den stora byggnaden som sticker upp i bakgrunden. Bilden är beskuren. (SLM BF04-0494)

kom på tre år att fördubblas till 1 900 elever. Största ökningen skedde under 1961 då elevantalet ökade med 500 på ett kalenderår! Högsta elevantalet nåddes i början på 1970-talet och var då uppe i nära 2 400.⁷

Kvarterets utveckling

Kvarterets utveckling kan följas genom att studera de äldre stadsplanerna samt utifrån fotografier. En första stadsplan för stationssamhället upprättades 1896-97.

1908 reviderades stadsplanen och då förändrades gatusträckningen i de ännu obebyggda delarna. I kvarteret Hampan planerades för en skola, ett torg och en saluhall i kvarterets nordöstra hörn. Detta är första gången torget nämns på platsen, vilket på kartan är angivet som *föreslaget torg*. När torget anlades är osäkert, men det användes för torgförsäljning åtminstone mellan 1930-1970-talet. Torget har även använts vid firanden och som startpunkt för demonstrationståg. När Oxelösund blev stad 1950 hölls invigningsceremonin på torget. I kvarterets nordvästra hörn låg under många år Knuttes kiosk.

Kvarteret har i stort sett samma storlek och form idag som i den första stadsplanen från 1896. På äldre flygfotografier kan man se att kvarterets östra del tidigare varit trädbevuxen. Omkring 1950

⁷ Zetterström, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, 133

D-skolan sett från skolgården troligen på 1940-talet. Skolan har på bilden kvar sina ursprungliga fönster och hela taket är täckt med tegel. Den nya entrédelen har ännu inte tillkommit. Notera den äldre entrén på sidan till den utskjutande delen. (SLM M022440)

togs träden bort och en större gräsyta anordnades i kvarterets sydöstra hörn. Gräsytan belades senare med grus.

Kronologisk översikt

1918	D-skolan uppförs.
1948	Skolbespisning i Konsumhuset startar i lokalerna som kallas Rasten och Baren. ⁸
1952	En ny entrédel byggs till med toaletter i källarplanet. Det äldre avträdeshuset rivs sannolikt vid samma tillfälle.
1957	Taket vid den norra gaveln repareras efter att rasrisk upptäckts. Samtidigt täcks det nedre takfallet med plåt. ⁹
1962	Trappan vid entrén mot Föreningsgatan rivs i augusti i samband med att Föreningsgatan dras om. Den gamla entrén sätts igen. ¹⁰
1963	Idrottsplatsen vid D-skolan anläggs. Grusplanen spolades till is om vintern. ¹¹
1965	Skolan renoveras in- och utvändigt under sommaren. Sannolikt byts fönstren ut vid detta tillfälle. ¹²
1967	Torgskolan och gymnastiksalen uppförs.
1976	Matsalsbyggnaden uppförs och står klar i augusti. Konsumhuset som tidigare använts för skolbespisningen rivs. ¹³
1979	D-skolan byggs om och förses med kapprum inuti korridorerna. Nya toaletter byggs på entréplanet och en del klassrum delas av.
1989	Fler klassrum delas av på plan 1 och 2.
2000	D-skolan genomgår en omfattande renovering. Hiss tillkommer i ett nytt utanpåliggande hisschakt.
2001	Skolan återinvigs med bandklippning den 4 oktober efter den omfattande renoveringen. Elever, personal och inbjudna gäster deltar i firandet.
2000-tal	Fönster på Torgskolans förskola byts ut.

8 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 009151, 010729

9 Arkivhandling, protokoll 1 mars 1957

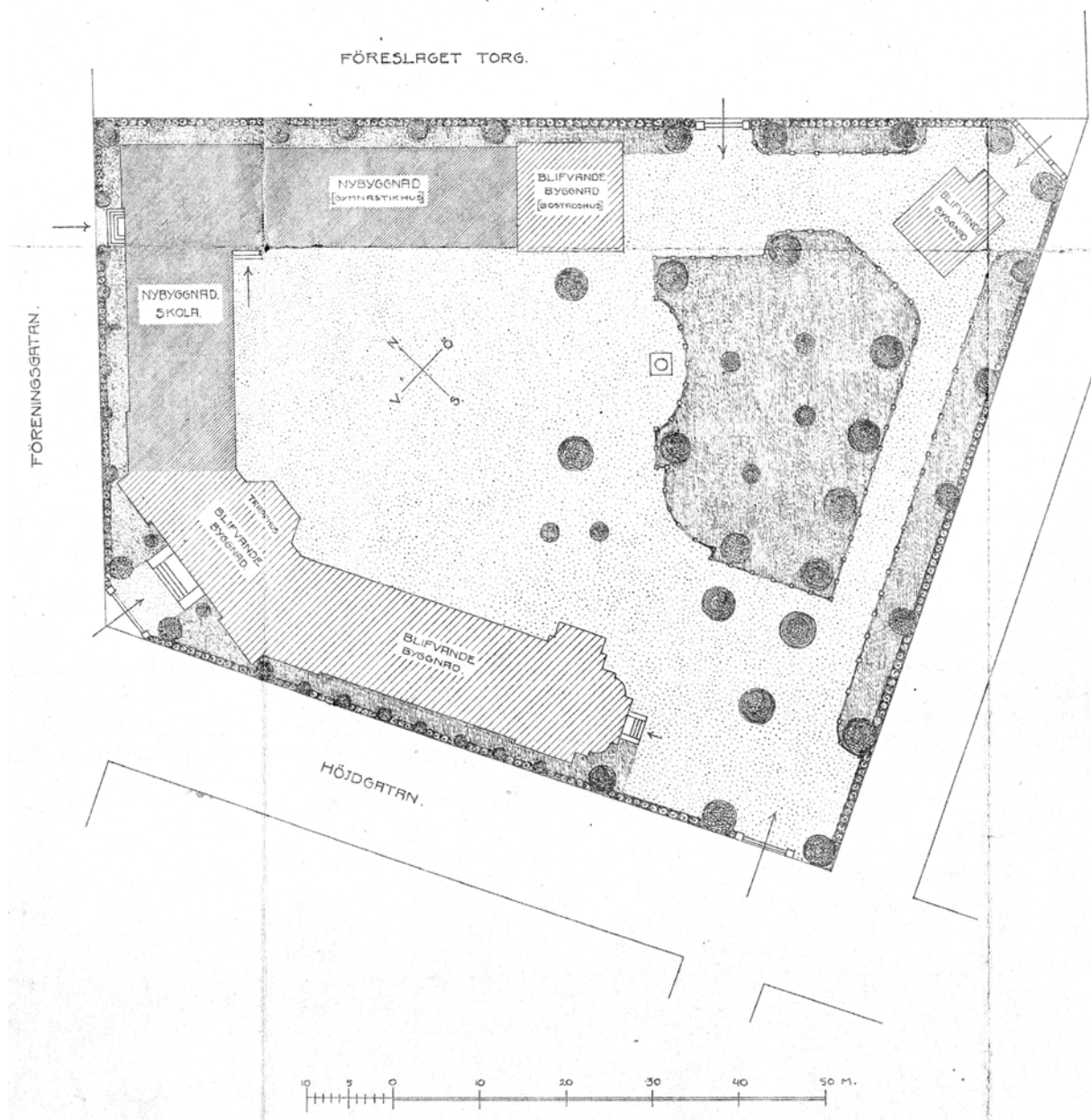
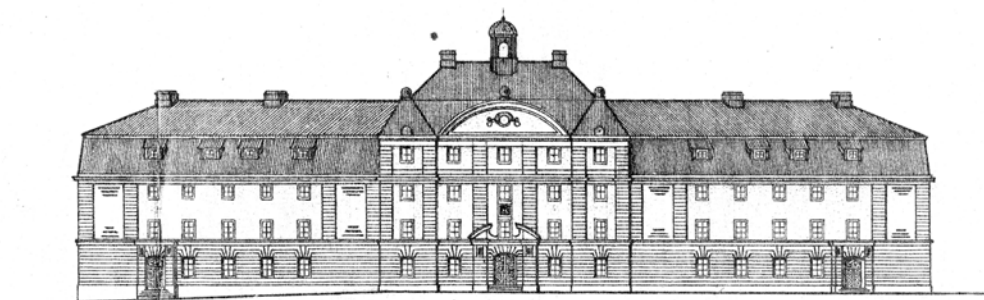
10 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 010689 1962

11 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 010433, 010432

12 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 000216

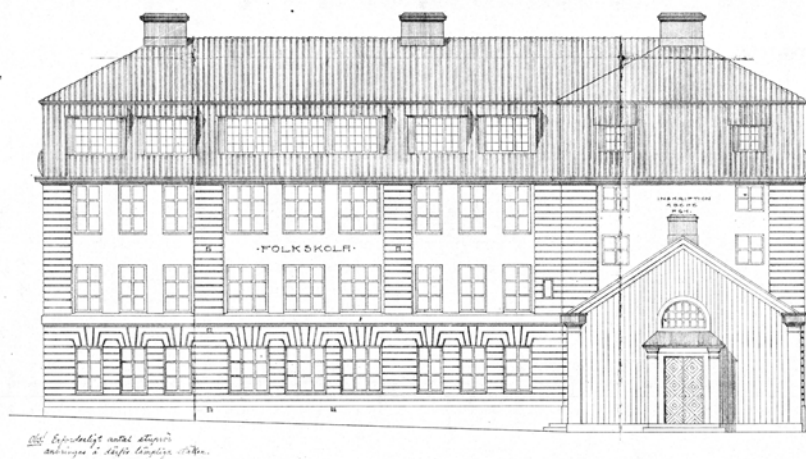
13 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 009126, 010611

Karta över tomten nr 198 i kvarteret Hampan i Oxelösunds Municipalsamhälle

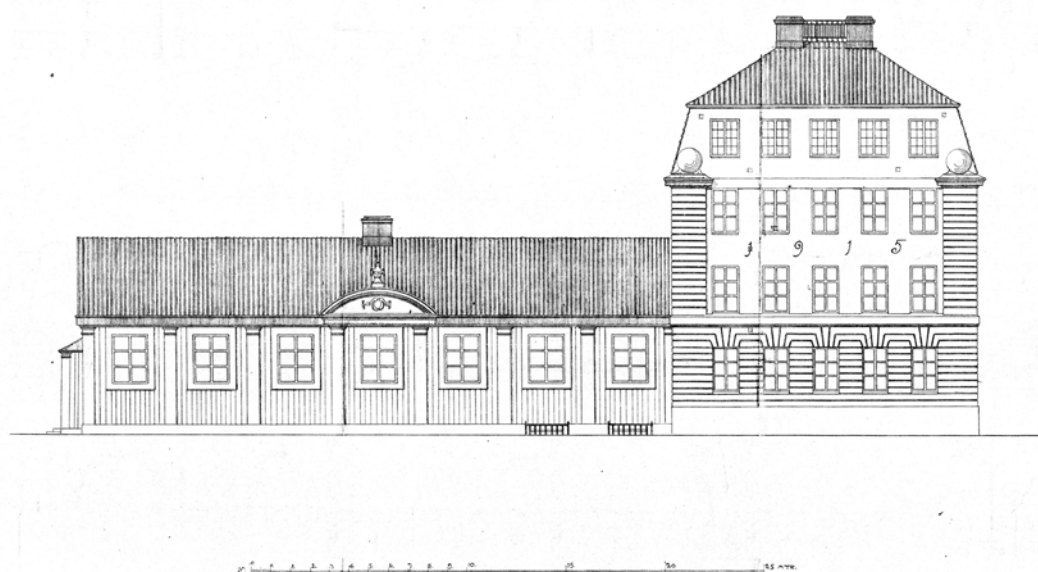
Illustrationen överst visar skolan som den var tänkt att se ut när alla byggnader uppförts. Endast den norra delen av skolan byggdes. På situationsplanen visas de framtida "blivande" byggnaderna med den glesare skrafferingen. Situationsplanen visar också, med en tätare skraffering, det gymnastikhus som inte heller blev av. Ritning från Oxelösunds kommun.

RITNING TIL FOLKSKOLA I OXELÖSUND

Ritning över D-skolans fasad mot skolgården, godkänd av byggnadsnämnden 28 mars 1916. Till höger syns gaveln på gymnastikhuset vilket aldrig uppfördes. Notera fönsterindelningen vilken har förändrats sedan uppförandet. Ritning från Oxelösunds kommun.

RITNING TIL FOLKSKOLA I OXELÖSUND

Ritning över D-skolans fasad mot nordost, godkänd av byggnadsnämnden 28 mars 1916. Gymnastikhuset, vilket var tänkt att byggas i trä, har en annan utformning än skolbyggnaden. Ritning från Oxelösunds kommun.

Byggnadsbeskrivning

D-skolan

D-skolan uppfördes 1917-1918. Ritningarna som godkändes av byggnadsnämnden den 28 mars 1916 saknar signatur, varför en arkitekt inte har kunnat fastställas.

Skolhuset utgör norra flygeln till ett större skolkomplex, vilket aldrig fullbordades. En situationsplan över tomten och en skiss över den färdiga skolan visar hur det hela var tänkt att se ut när det var färdigt. Skissen visar skolan med ett monumentalt mittparti i fyra våningar med huvudentré, tornhuvor och taklanternin på taket, samt två flankerande lägre flyglar. Det är den norra av dessa flyglar som idag utgör D-skolan. Till skolbyggnaden hörde ett gymnastikhus, ett bostadshus och ett avträdeshus.

Detaljerade ritningar finns bara över den uppförda D-skolan och gymnastikhuset, övriga byggnader är markerade som blivande byggnader på situationsplanen. Möjligtvis hade man lärt av historien, där de tidigare skolhusen snart blivit otillräckliga och att man därför denna gång planerade för en framtida utbyggnad redan från början. Med tanke på D-skolans tilltagna storlek, framstår dessa planer som något överdrivna.

Vad som däremot redan från början var planerat och som det finns detaljerade ritningar på, är gymnastikhuset i en våning som var tänkt att ligga i direkt anslutning till D-skolan. Möjligen var det brist på pengar under krigsåren som gjorde att gymnastikhuset aldrig kom till stånd. Ett nytt beslut om gymnastikhuset togs i början av 1930-talet, men även den gången fick man skrinlägga planerna på grund av kristiden. I väntan på byggnationen fick föreningslokalen i kvarteret intill tjäna som gymnastiksal fram till 1967.

Beskrivning

D-skolan har en sockel av natursten och tre våningar med en fjärde över takfoten. Planformen är L-formad med en mindre utskjutande del mot skolgården i nordost. Denna syns inte från norr utan byggnaden ser från detta håll ut att vara bredare än från söder. Vid den utskjutande delen finns även en mindre tillbyggnad från 1950-talet i en våning där en entré är belägen. Ytterligare en entré finns vid den södra gaveln. Mot Föreningsgatan finns den ursprungliga huvudentrén vilken inte längre används. Denna markeras av ett utskjutande parti med putsdekorationer upptill. Dörren är en glasad pardörr med överljus och ett utanpåliggande smidesgaller. Tidigare fanns här en stentrappa men den togs bort i samband med gatuarbeten 1962.

Taket är brutet och avvalmat mot gavlarna. Det övre takfallet är täckt med enkupigt tegel och det nedre med rödmålad skivtäckt plåt. Ursprungligen var även det nedre takfallet täckt med tegel. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i en ljus gul kulör med en vit rusticerad bottenvåning samt pilastrar som delar in fasaderna och markerar hörnen. På norra och västra fasaden står skolans byggnadsår i form av smidda ankarslutar. Takfoten är profilerad och vitfärgad.

Fönstren är rödmålade och har i regel 2-3 lufter nedtill och ett spröjsat parti med 2-6 rutor upptill. Klassrummen ligger mot norr och öster vilket avspeglas i fasadernas många fönster. Här är fönstren tätt placerade med undantag för den utskjutande delen i norr. Västra och södra fasaderna

D-skolan sedd från väster. Korridorerna i huset löper längs denna sida. Fasaden har därför färre fönster än där klassrummen är placerade. På parkeringen låg tidigare Konsumbyggnaden där eleverna hade skolbespisning fram till att den nya matsalen byggdes 1976. Konsumhuset revs samma år men tillbyggnaden lämnades kvar, vilken skymtar till vänster. (SLM D2018-0402)

D-skolan sedd från öster. Byggnadsdelen med klockan på är ett hisschakt som byggdes vid renoveringen 2000. Den låga entrédelen tillkom 1952 och hade då toaletter i källarplanet. Till höger syns en stenmur som skiljer D-skolans skolgård från Torgskolan. Bortanför muren ligger det tidigare Konsumhusets tillbyggnad vilken från 1960-talet innehöll fritidsgården Briggen. Idag är huset ombyggt till bostäder. Till vänster i bild skymtar matsalsbyggnaden. (SLM D2018-0403)

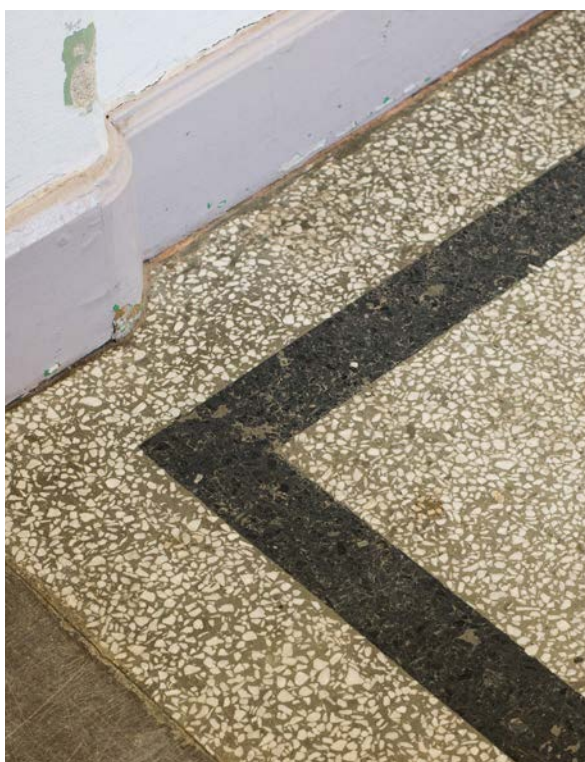
Ursprungligt fönster på D-skolan som finns bevarat på norrfasaden. Fönstret har två spröjsade lufter med tre rutor i varje båge. (SLM D2018-0404)

Samtliga fönster utom ett byttes till denna typ vid renoveringen 1965. Dessa har en helt annan indelning och spröjsning än de tidigare, och har betydligt mindre (25 %) total fönsteryta. Den övre luften försågs med ornamentglas. (SLM D2018-0405)

Den äldre huvudentrén mot Föreningsgatan som inte längre används. Trappan togs bort i samband med att gatan drogs om 1962. (SLM D2018-0406)

Terazzogolvet på entréväningen med en mörkare linje som löper längs väggarna. Notera den profilerade golvlisen med ett rundat hörn. (SLM D2018-0407)

Det mindre trapphuset i D-skolan som ligger i slutet av korridoren vid den södra gaveln. Båda trapphusen har trappor med steg av kalksten och smidesräcke med en profilerad överliggare av trä. (SLM D2018-0408)

Ett av de väggfasta skåpen med profilerat dörrfoder som finns i en del av klassrummen. (SLM D2018-0409)

Golvsockeln i trapphuset är omsorgsfullt utformad och följer trappstegen. (SLM D2018-0410)

Detalj av trappräcket med den profilerade överliggaren av trä. (SLM D2018-0411)

är mer slutna. Mot skolgården finns ett utanpåliggande hisschakt vilket byggdes till i samband med att skolan renoverades år 2000.

Interiör

Rumsdisponeringen är i stort sett likadan i alla fyra våningar. Korridorerna är belägna mot gatan åt väster, och klassrummen mot norr och åt skolgården i öster. Två trapphus finns i byggnaden, ett större i den utskjutande delen i nordost och ett mindre vid den södra gaveln. Båda trapphusen har trappsteg av kalksten och räcken av svart smide med överliggare av trä. Korridorerna har golv av kalksten med undantag för bottenvåningen som har grått terazzogolv med mörka linjer längs väggarna. Klassrummen har modern möblering och inredning med undantag för vissa väggfasta skåp i en del av rummen som bör vara ursprungliga. I vissa klassrum är radiatorer placerade i skåp där värmen strålar ut genom stansade galler upptill.

I det stora norra trapphuset hänger en tavla som föreställer Oxelösund, målad av den lokala konstnären Åke Berglund 1944. Tavlan utgjorde tidigare väggmålningar i Konsumrestaurangen på andra sidan Föreningsgatan. När huset revs 1976 ramades väggmålningarna in och flyttades hit.

På källarplanet används de tidigare toalettutrymmena numera som förråd. Väggarna är kaklade och spår efter toaletternas placering är synliga i golvet.

Ombyggnader

D-skolan har genomgått flera renoveringar och ombyggnader genom åren. Exteriört märks detta framförallt i tillkommande byggnadspartier så som den låga entrédelen och hisschaktet i öster. Fönstren har bytts ut med undantag av ett i bottenvåningen på den norra gaveln. Det äldre ursprungliga fönstret visar den tidigare luft- och spröjsindelningen som är betydligt smäckrare än på de nuvarande fönstren. Den översta våningens fönster var ursprungligen småspröjsade.

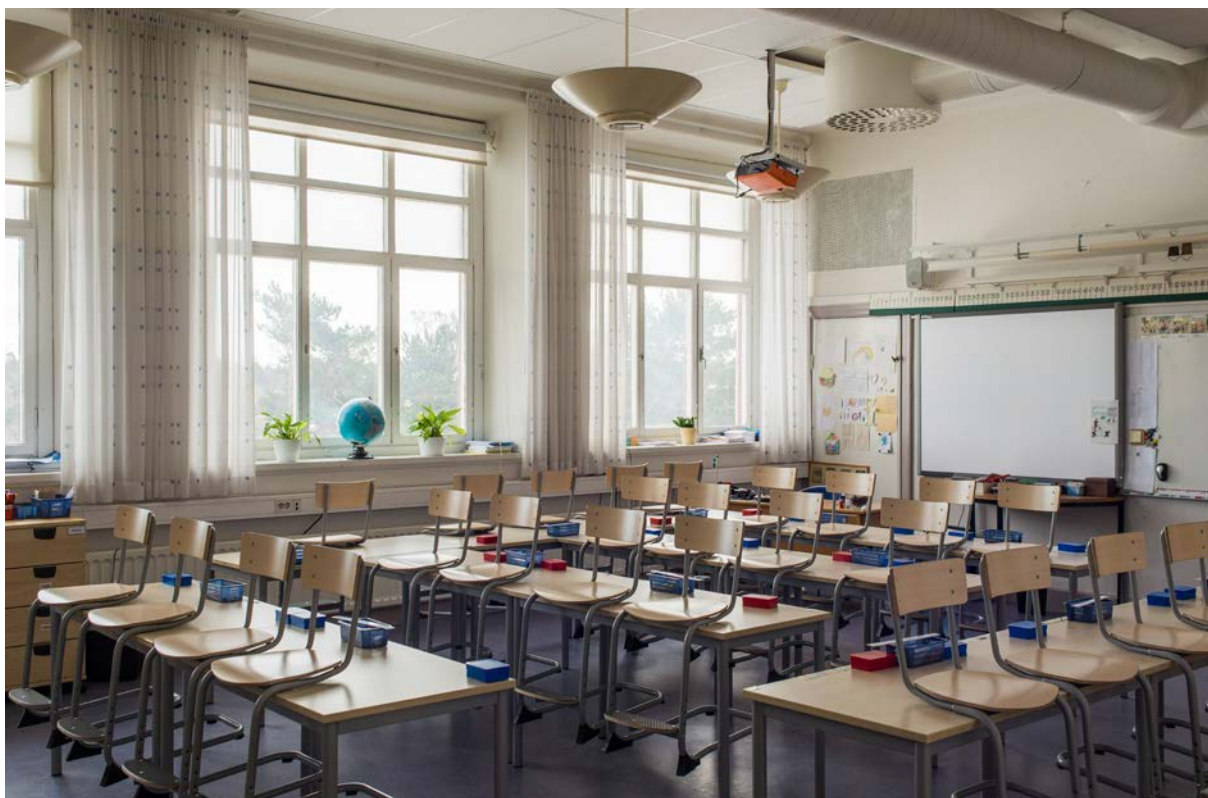
Vid ombyggnaden år 2000 installerades en hiss i ett utanpåliggande hisschakt mot skolgården. I samband med detta gjordes klassrummen i anslutning till hissens om och delades in i en korridordel samt till mindre utrymmen med toaletter och personal/materialrum. Vissa klassrum delades av vid renoveringar 1979 och 1989 men dessa återställdes i samband med renoveringen 2000.

Torgskolan

Torgskolan, som utgörs av en f d lågstadiepaviljong och en gymnastikbyggnad, uppfördes av byggnadsfirma Anders Diös AB 1966-1967. Ritningarna utfördes av arkitekt Georg Carlsson SAR från Stockholm och är daterade 29 juli 1966. På grund av att den dåvarande stadsplanen förbjöd byggnader på platsen fick man söka dispens hos byggnadsnämnden. Idag används lågstadiepaviljongen som förskola.

Beskrivning

Gymnastikbyggnaden består av två sammanhängande byggnadskroppar varav den östra utgörs av de två olika höga gymnastiksalarna och den västra av omklädningsrum och personalutrymme. Volymernas skilda storlek och de från lutande pulpettaken ger variation till det annars strama utseendet där de olika funktionerna är tydligt avläsbara.

Ett av D-skolans klassrum på våning 3. Till vänster om whiteboarden finns ett skåp i väggen där radiatorer är placerade. Värmen strålar ut genom det stansade gallret upptill. (SLM D2018-0412)

Tavlan av Oxelösund som hänger i D-skolans norra trapphus, målad av Åke Berglund 1944. Tavlan utgjorde tidigare en väggmålning i Konsumrestaurangens matsal. Motivet var då något större och innehöll också två målade tavlor i ramar, föreställande en fiskare och en sjöjungfru. Dessa målades över med bakgrundsmotivet i samband med flytten. Spår efter övermålningen går att urskilja om man studerar tavlan på nära håll. (SLM D2018-0413)

Gymnastikbyggnaden sedd från väster med strikt symmetriskt uppbyggd fasad. De fyra omklädningsrummen, två till varje gymnastiksal, urskiljs genom de högt placerade fönstren i fasaden. Mellan dem ligger ett personalutrymme. Skolgården framför byggnaden är en del av den tidigare torgytan. (SLM D2018-0414)

Fasaderna är klädda med kalksandsten med mörka fogar och omklädningsrum och gymnastiksalarna har högt placerade fönsterband i anslutning till takfoten. Fönstren är brunmålade och i kvadratiska eller rektangulära lufter. Två separata entréer finns i väster som leder till omklädningsrummen i anslutning till de två gymnastiksalarna. Dörrarna är glasade med sidoljus och entréerna har ovanliggande tak. Taken är täckta med plåt i skivtäckning och har kantiga hängrännor och raka stuprör. På den södra gaveln hänger konstverket "Barn i världen" sedan 2007. Ursprungligen hängde det på fritidsgården Briggens fasad mitt emot D-skolan.

Innerväggarna i gymnastikbyggnaden är murade av kalksandsten på samma sätt som fasaderna. Den fasta inredningen i omklädningsrummen är bevarad och innerdörrarna har faner av ljus trä. Den mindre av de två gymnastiksalarna används idag som musikal. I källaren under gymnastikbyggnaden finns ett skyddsrum med ingång från utsidan.

Förskolebyggnaden delar mycket av gymnastiksalens utformning, men är genom att bestå av en enda rektangulär byggnadskropp enklare i sitt formspråk. På den västra långsidan finns fyra entréer – tre till korridor och klassrum och en till ett personalutrymme i söder. Den östra sidan domineras av fönsterband i tre grupper till de tre klassrummen samt ett till personalutrymmet. Till varje klassrum hör ett grupprum som är avdelat genom en glasad vägg. En del av innerväggarna är murade och vitmålade.

Gymnastikbyggnaden sedd från söder där de två gymnastiksalarna är tydligt avläsbara med olika höjd. Byggnadsvolymernas form och geometri framträder tydligt i gavelpartierna. Konstverket *Barn i världen* sattes upp på fasaden 2007 efter att tidigare hängt på fritidsgården Briggens fasad. Hänggrännornas och stuprörens smäckra utförande smälter väl in i helheten. (SLM D2018-0415)

Torgskolans förskola ligger parallellt med gymnastikbyggnaden och delar dess enkla formspråk. Varje klassrum har var sin entré och närmast i bild syns ingången till personalutrymmet. Ventilationsrören i fasaden har tillkommit under senare tid. (SLM D2018-0416)

Matsalsbyggnaden sedd från skolgården i norr. (SLM D2018-0417)

Matsalsbyggnaden

Byggnaden uppfördes av Viktor Hanson AB mellan januari och augusti 1976 efter ritningar av K-Konsult. Byggnaden slutbesiktigades dock först 11 nov 1977. Skolbespisningen hade tidigare hållits på andra våningen i Konsumhuset mitt emot D-skolan. När den nya matsalsbyggnaden stod klar revs Konsumhuset.¹⁴

Beskrivning

Byggnaden har en våning med en rektangulär planform och ett relativt brant pulpettak täckt med plåt. Taket kragar ut kraftigt mot skolgården. Fasaden mot skolgården upptas i hela sin längd av fönster och fönsterdörrar av trä. Övriga sidor är klädda med grovt huggen kalksandsten murad med ljusa fogar. Den södra fasaden har en fönsterrad av mindre kvadratiska fönster samt en köksingång. I de annars slutna murytorna finns ett par ventilationsöppningar täckta med ett galler av brädor. I väster förbinds matsalsbyggnaden med D-skolan av ett tak.

Matsal och kapprum är placerade mot skolgården i nordost, och köks- och personalutrymmen mot Skeppargatan i sydväst. Takkonstruktionen av stora limträbalkar är synlig i innertaket.

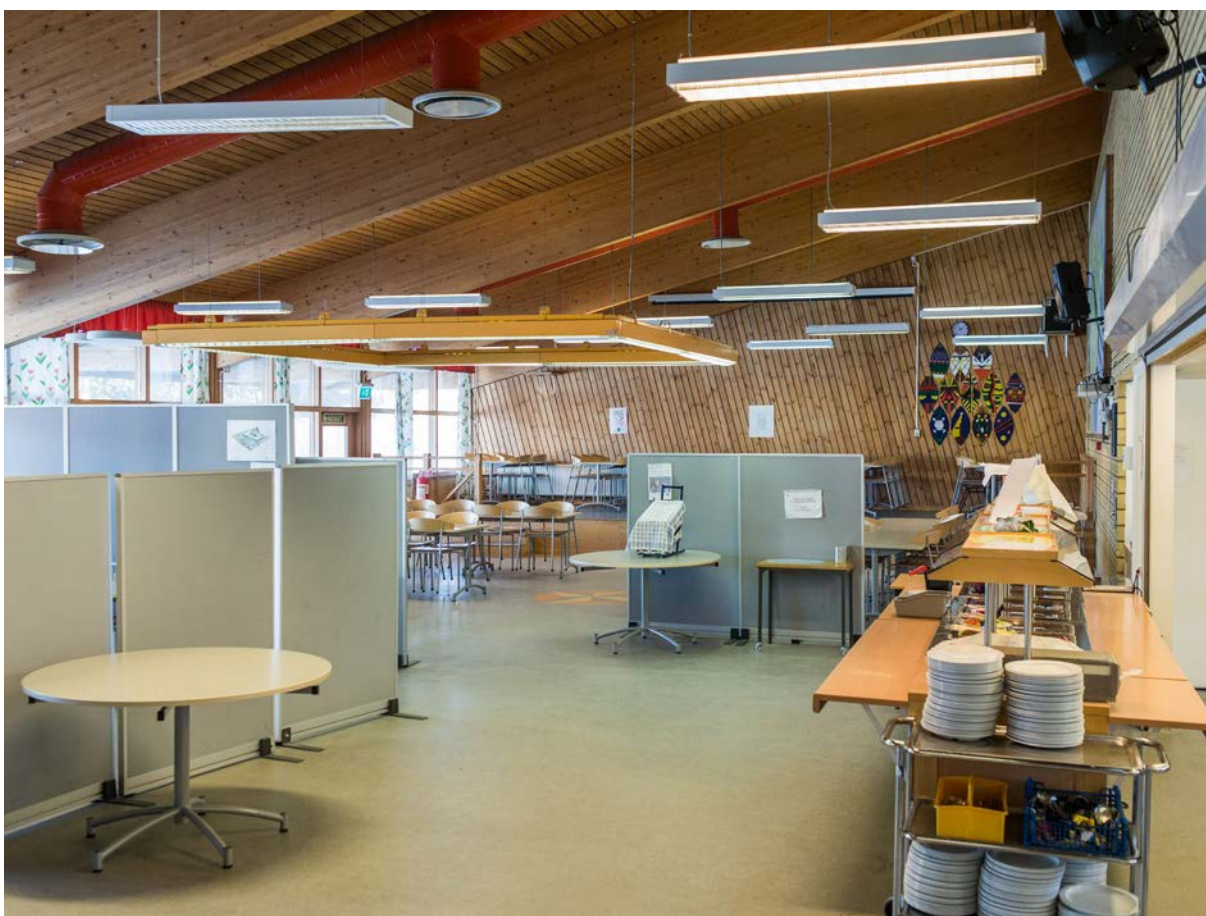
14 Oxelösundsarkivet, Bild ID: 020384

Torgskolans stora gymnastiksal. Innerväggarna är murade med samma typ av kalksandsten som fasaden. (SLM D2018-0418)

Ett av omklädningsrummen i gymnastikbyggnaden. Bänkar och dörrar är sannolikt ursprungliga. Notera också de tidstypiska taklamporna. (SLM D2018-0419)

Matsalens interiör med ingång till köksutrymmen genom öppningen till höger. De synliga limträbalkarna och ytorna med gles träpanel ger karaktär åt rummet. (SLM D2018-0420)

Kulturhistorisk värdering

Skolorna i relation till samhällsförändringar

Både D-skolan och Torgskolan är starkt sammankopplade med två expansiva faser i Oxelösunds historia, vilka båda står i direkt relation till Oxelösunds järnverk. D-skolan uppfördes i samband med att järnverket anlades och Torgskolan i samband med att järnverket byggdes ut. Kopplingen mellan järnverket, Oxelösunds stad och skolan gör att byggnaderna har ett högt *samhällshistoriskt värde*. Järnverket är på många sätt synonymt med Oxelösund som stad och har haft stor inverkan på dess utveckling och framväxt. De fysiska spår i staden som detta har bidragit till är därför viktiga att synliggöra och värna om. De två skolorna inom samma kvarter som tillkommit i skilda tider utgör dessutom två tydliga årsringar vilket har ett *pedagogiskt värde*.

D-skolan

D-skolan har genom sin ålder, historia och utformning det högsta värdet av byggnaderna inom kvarteret. Skolan är uppförd i en tid när skolorna gavs en monumental utformning för att visa på vikten av den institution de representerade. Tanken var att skolan skulle kunna byggas ut vid behov för att som fullt utbyggd bestå av ett storslaget mittparti med två flankerande flygelbyggnader och tillhörande gymnastikhus. Trots att en utbyggnad aldrig kom till stånd finns de monumentala dragen representerade i det skolhus som uppfördes, framförallt genom sin storlek men också genom sin arkitektoniska utformning med rusticerande partier, pilastrar, de många fönstren och det brutna taket. I interiören märks framförallt de väl utformade trapphusen, med kalkstensgolv och smäckra smidesräcken. Överliggarna av trä har vacker patina efter alla skolelevers slitage. Genom sin utformning har skolan ett högt *arkitektoniskt värde*. Genom sin volymverkan och relativt höga placering i staden syns den väl från flera håll vilket gör att D-skolan även har ett stort *miljöskapande värde* och *symbolvärde* för Oxelösund.

Genom att vara en av få äldre byggnader, tillika skolhus, som ännu finns kvar i Oxelösund är D-skolan även viktig som representant för stadens äldre historia.

Torgskolan

Torgskolan och matsalsbyggnaden är båda typiska för den tid de tillkommit i och karakteriseras i första hand av sina pulpettak och väggar klädda med kalksandsten, eller mexi-tegel som materialet populärt kommit att kallas. I första hand är gymnastikbyggnaden mest intressant ur arkitektonisk synvinkel och byggnaden är dessutom mycket välbevarade med få om ens några exteriöra förändringar. Torgskolans utformning präglas av volymverkan mellan tydligt definierade byggnadsdelar där storlek och fönstersättning ger ledtrådar om delarnas olika funktioner. Geometrin är genomgående i utformningen och förstärks genom avsaknaden av takfot. Trots den enkla utformningen finns en omsorg om detaljer som t.ex. hängrännsnornas kantiga form med raka stuprör i underkant. Genom sin utformning har byggnaderna därmed ett *arkitektoniskt värde*.

Många av 1960-talets skolhus rivs idag då de inte anses ha arkitektoniska eller byggnadstekniska kvaliteter. Museet vill dock hävda att Torgskolan besitter många arkitektoniska kvalitéer, även om de är mer diskreta på grund av byggnadernas moderna och enkla formspråk.

Salutorget

Det före detta salutorget i kvarterets nordvästra hörn användes under lång tid för torgförsäljning och allmänna sammankomster och har därför ett *samhällshistoriskt intresse*. Idag används halva torgytan som parkering och resten avskiljs med ett mindre staket till skolgård åt Torgskolan. Staketet och parkeringsytan gör att det idag är svårt att uppfatta ytan som torg. Med tanke på platsens historia bör ytan fortsatt få vara obebyggd och staketet tas bort eller flyttas för att förtydliga platsen och dess historia.

Förslag till planbestämmelser

Att införa skyddsbestämmelser för D-skolan kan idag tyckas självklart och okontroversiellt, men kan vara nog så viktigt för att värna om byggnadens kulturvärden vid en eventuell annan framtida användning. Genom att införa skyddsbestämmelser på byggnader, skickar man dessutom en signal om att de är en viktig del av kulturmiljön, vilket i sig fyller en pedagogisk funktion.

I samband med att Sörmlands museum fick förfrågan om förundersökningen förklarade kommunen att de hade för avsikt att riva Torgskolan med gymnastikbyggnaden. Båda byggnaderna sades vara i dåligt skick, och man vill istället för skolverksamhet uppföra bostadsbebyggelse på platsen. Museet ville trots detta inkludera byggnaderna i förundersökningen, för att på så sätt skapa ett bättre underlag för hanteringen av rivningsfrågan, såväl som för att fungera som en enklare dokumentation av byggnaderna inför en eventuell rivning.

Med stöd i den genomförda förundersökningen och de arkitektoniska såväl som samhällshistoriska kvalitéer som byggnaderna har anser museet att Torgskolan inte bör rivas utan bevaras med hänsyn till dess tidstypiska utformning.

De föreslagna planbestämmelserna utgår ifrån de kulturhistoriska värden byggnaden har samt i värdebärande komponenter såsom byggnadsdelar eller karaktärsdrag. Tydliga planbestämmelser kan förhoppningsvis också förebygga oklarheter vid bygglovsskedet och underlätta handläggning.

D-skolan

r – Byggnaden får inte rivas.

q - Särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap 13 §. Byggnaden får inte förvanskas med hänsyn till fasadutformning, fasad- och takmaterial, byggnadsvolym och fönstersättning. Värdefulla interiöra detaljer såsom golvmaterial och trapppräcken samt fast inredning ska bevaras. Underhåll ska utföras med traditionella material och tekniker.

Torgskolan

r - Byggnaden får inte rivas.

k - Ändring av byggnaden får inte förvanska dess karaktär med avseende på volym, proportioner, tak, indelning, material och materialbehandling samt färgsättning.

Källförteckning

Skriftliga källor

Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945

Zetterström, Sven, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, Oxelö produktion KB, Oxelösund, 1996

Tio år sedan den stora expansionen började. Var det en förtjusande idyll som försvann?, Södermanlands nyheter, 1967-12-02

Hemsidor

Oxelösundsarkivet - <https://bild.oxelosund.net/index.php>, läst 2018-03-29

Opublicerat material

Kartor från Lantmäteriet - 04-NIK-1587, 04-NIK-277

Detaljplaner och arkivhandlingar från Oxelösunds kommun

Oxelösunds kommun - Kulturhistorisk områdesbeskrivning, Sörmlands museum, Nyköping, 2017